

Ginter Dzierżon

Privilegium fidei w kanonicznym prawie małżeńskim

Ius Matrimoniale 10 (16), 85-118

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Ginter Dzierżon

***Privilegium fidei* w kanonicznym prawie małżeńskim**

Z zamysłu Stwórcy małżeństwo jest związkiem nierozzerwalnym (Rdz 1, 28)¹. Odzwierciedlenie tej prawdy znajdujemy m.in. w obowiązującym ustawodawstwie. Albowiem w kan. 1056 KPK Prawodawca stwierdził, iż istotnymi przymiotami małżeństwa są jedność oraz nierozzerwalność. Należy ponadto dodać, iż w myśl kan. 1141 KPK, ważnie zawarty oraz dopełniony związek małżeński pomiędzy ochrzczonymi nie może zostać rozwiązany żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci. Oznacza to zatem, iż małżeństwo o tak określonych parametrach, charakteryzuje się absolutną nierozzerwalnością.

Z drugiej strony należy jednak zauważyć, iż funkcjonujące w obowiązującym prawodawstwie instytucje w pewnych okolicznościach pozwalają na rozwiązanie węzła małżeńskiego. Istnieje bowiem większe dobro, jakim jest m.in. dobro wiary, które pozwala mu na podjęcie takiej decyzji. Zbawienia człowieka jest przecież najwyższym prawem porządku kanonicznego (kan. 1752 KPK)².

Regulacje zawarte w Kodeksie Jana Pawła II z 1983 r. zezwalają na rozwiązanie małżeństwa pomiędzy nawróconymi poligamistami (kan. 1148 ((1-3 KPK), rozwiązanie węzła małżeńskiego w przypadku uwięzienia oraz prześladowań (kan. 1149 KPK), a także na rozwiązanie małżeństwa na skutek przywileju pawiego (kann. 1143-1147 KPK).

Co więcej, Kongregacja Doktryny Wiary w dniu 30.04.2001 r. wydała kolejny dokument noszący tytuł *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*. Przepisy zawarte w tej

¹ Wykład wygłoszony podczas Ogólnopolskiego Zjazdu Oficjalów oraz Pracowników Sądów Kościelnych, odbytego w Warszawie w dniu 6.05.2004 r.

² Zob. E. Napolitano, *Le soluzioni matrimoniali in favorem fidei*, Nola 1998, s. 37; U. Navarrete, *Favor fidei et salus animarum*, Ius 27 (1980), s. 504. Autor ten stwierdził: „La (salus animarum) costituisce il fine a cui tende tutto l'ordinamento della Chiesa e dunque anche la disciplina sullo scioglimento del vincolo matrimoniale”.

ustawie umożliwiają podjęcie takiego rozstrzygnięcia w przypadkach nieujętych w przepisach kodeksowych³.

W wykładzie tym mechanizmy funkcjonowania wspomnianych instytucji staną się przedmiotem naszej szczególnej uwagi. Wydaje się jednak, iż integralne ujęcie tej problematyki byłoby niemożliwe bez uwzględnienia kontekstu historycznego, ukazującego rozwój doktryny w tej dziedzinie. Dlatego też w niniejszym referacie skupimy najpierw swą uwagę na aspekcie historycznym tego zagadnienia, po czym zaś poddamy szczegółowej interpretacji przepisy funkcjonujące w obowiązującym ustawodawstwie

Wreszcie na zakończenie zastanowimy się z jednej strony na fundamentem teologicznoprawnym władzy Kościoła w tej materii, z drugiej zaś skoncentrujemy swą uwagę na kwestiach teoretycznoprawnych, związanych z naturą nierozzerwalności węzła małżeńskiego.

1. Rozwój historyczny instytucji przywilejów na *korzyść wiary*

W analizie problematyki dotyczącej rozwoju historycznego instytucji przywilejów wiary należałoby wyróżnić dwa okresy, tzn. czas pierwszego tysiąclecia, w którym Ojcowie Kościoła oraz wczesnochrześcijańskie synody nawiązując do tekstów biblijnych wypracowały podwaliny doktryny w tej materii, oraz okres drugiego tysiąclecia, w którym to z jednej strony poglądy średniowiecznych teologów oraz kanonistów, z drugiej zaś uwarunkowania powstałe na misjach wpłynęły w sposób szczególny na dalszą ewolucję myśli w tej dziedzinie.

1.1. Pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa

W zamyśle nad doktryną pierwszego tysiąclecia chrześcijaństwa nawiążemy wpieryw do tekstów skrypturystycznych, po czym zaś uwzględnimy źródła patrystyczne, by wreszcie poświęcić chwilę uwagi innym źródłom tego okresu.

³ Por. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*, Civitate Vaticana 2001.

1.1.1. Teksty biblijne

Analiza tekstów biblijnych wykazuje, iż mimo tego, iż Chrystus w swoim nauczaniu uwydatnił w sposób wyraźny nierozzerwalny charakter związku małżeńskiego (Mk 10, 9; Łk 16, 18), to jednak w Piśmie św. znajdujemy wzmiankę o możliwości rozwiązania węzła małżeńskiego. Otóż w Pierwszym Liście św. Pawła do Koryntian Apostoł Narodów stwierdził m.in. *Tym zaś, którzy trwają w związkach małżeńskich nakazuję nie ja, lecz Pan: żona niech nie odchodzi od swego męża! Gdyby zaś odeszła niech pozostanie samotną albo niech się pojedna ze swoim mężem. Mąż również niech nie oddala żony. Pozostałym zaś mówię ja, nie Pan: Jeśli któryś z braci ma żonę niewierzącą i ta chce z nim mieszkać niech jej nie oddala. Podobnie jeśli jakaś żona ma niewierzącego męża i ten chce razem z nią mieszkać, niech się z nim nie rozstaje. Uświęca się bowiem mąż niewierzący dzięki swej żonie, podobnie jak świętość osiągnie niewierząca żona przez swego „brata”. [...] Lecz jeśliby strona niewierząca chciała odejść, niech odejdzie. Nie jest skępowany ani „brat”, ani „siostra” w tym wypadku. Albowiem do życia w pokoju powołał nas Bóg. A skądże zresztą możesz wiedzieć żono, że zbawisz swego męża? Albo czy jesteś pewien mężu że zbawisz swoją żonę? (1 Kor 7, 10-16).*

Zauważamy zatem, iż w tekście tym z jednej strony zostały określone warunki rozejścia się stron; z drugiej zaś została stworzona możliwość zawarcia nowego małżeństwa. Generalnie rzecz biorąc należałoby powiedzieć: 1) Apostoł ma na myśli małżeństwo osób nieochrzczonych, z których jedna nawraca się na chrześcijaństwo; 2) małżonek nieochrzczony odchodzi zarówno w sensie fizycznym, jak i moralnym; 3) strona nieochrzczona nie chce żyć w zgodzie ze stroną ochrzczoneą⁴.

Zdaniem U. Navarrete, w przytoczonej wypowiedzi św. Paweł wprowadził pewną innowację w odniesieniu do zasad funkcjonujących w judaizmie. W religii tej bowiem nawrócenie łączono ściśle z zakazem zamieszkiwania ze stroną pogańską. Wiadomo już, iż argumentacja Autora tego Listu idzie jednak w innym kierunku. Uważa on, iż neofita w zasadzie nie powinien odrzucać strony niewierzącej. Współmałżonek niewierzący bowiem powinien zostać uświęcony przez stronę wierzącą⁵. Co więcej, włoski teolog S. Cipriani poddając z jednej strony egzegezie ten

⁴ Zob. R. Rubiyatmoko, *Competenza della Chiesa nello scioglimento del vincolo matrimoniale non sacramentale*, Roma 1998, s. 128-129.

⁵ Navarrete, *op. cit.*, s. 517.

tekst, z drugiej zaś posiłkując się innymi przekazami biblijnymi (Ef 5, 31; Rdz 2, 24, Mk 10, 3) podkreślił, iż strona niewierząca trwając w takich okolicznościach w tym związku miałaby udział w Mistycznym Ciele Chrystusa. Taki rozwój sytuacji należałoby zatem uznać za optymalny⁶.

Apostoł Paweł świadom jest jednak tego, iż współmałżonek niewierzący może również odejść. Rozważył on więc on również i tę drugą hipotezę, tzn. wziął pod uwagę sytuację, w której strona nieochrzczona nie wyraziła pragnienia życia w zgodzie ze stroną ochrzczoneą.

Opisany przypadek rodzi jednak zasadniczą wątpliwość, tzn. czy owo odejście należy traktować jedynie jako separację, czy też jako rozwód? Otóż w myśl opinii U. Navarrete, w egzegezie tego przekazu biblijnego nie należałoby wyłącznie koncentrować swej uwagi na wersecie 11 brzmiącym następująco: *Gdyby zaś odeszła niech pozostanie samotną albo niech się pojedna ze swoim mężem. Mąż również niech nie oddala żony. Pozostałym zaś mówię ja, nie Pan.* Jest on przekonany, iż tekst ten należałoby interpretować w całym kontekście. Taka zaś perspektywa ujęcia, nie wyklucza możliwości rozwiązania istniejącego węzła małżeńskiego (*il divorzio vincolare*). W takiej sytuacji więc powstałaby perspektywa zawarcia nowego związku małżeńskiego⁷.

Konkludując ten passus należy stwierdzić, iż Kościół jako autentyczny interpretator Pisma św. upatruje w tym tekście fundament swej władzy co do możliwości rozwiązania węzła małżeńskiego na *korzyść wiary (in favorem fidei)*⁸.

1.1.2. Czasy patrystyczne

Poddając analizie teksty patrystyczne w interesującej nas kwestii należy zauważyć, iż do czasów św. Jana Chryzostoma (350-407) nie spotykamy wyjaśnienia określenia *odejście strony nieochrzczonej (discedit)*, występującego w przytoczonym tekście pawłowym⁹. Otóż tenże Ojciec Kościoła w swej Homilii poświęconej Pierwszemu Listowi św. Pawła

⁶ Zob. S. Cipriani, *Le lettere di S. Paolo*, Assisi 1963, s. 156-158.

⁷ Navarrete, jw., s. 518.

⁸ Tamże. Czytamy tutaj: „Comunque la Chiesa interprete autentica della Parola di Dio, ha visto in questi versi dell’Apostolo il fondamento della sua potestà per disciplinare lo scioglimento del matrimonio non sacramentale *in favorem fidei*”:

⁹ Tamże.

Apostoła do Koryntian z całym naciskiem stwierdził, iż lepiej jest zerwać małżeństwo, aniżeli utracić wiarę (*melius est disrumpi connubium quam piam religionem*). Uważał on, iż podjęcie takiej decyzji staje się możliwe nie ze względu na dobro przyrodzone, lecz ze względu na dobro nadprzyrodzone¹⁰.

W tym miejscu należy jednocześnie dodać, iż owa ewentualność nie została jeszcze wprost nazwana przez św. Jana Chryzostoma *korzyścią wiary* (*favor fidei*). Określenie to bowiem pojawia się w źródłach patrystycznych dopiero u Ambrozjastera. On to bowiem jako pierwszy wskazał wyraźnie na możliwość rozwiązania węzła małżeńskiego ze względu na *korzyść wiary*. Stwierdził on m.in., iż zadaniem nawróconego jest strzeżenie wiary. W konsekwencji więc stał on na stanowisku, iż zawarcie powtórnego małżeństwa stałoby się możliwe jedynie wówczas, jeżeli strona nieochrzczona odeszła; strona ochrzczona natomiast nie ponosiłaby winy za ten stan rzeczy. Uzasadniając przyjętą tezę wskazał on, iż ważniejszy jest Bóg, aniżeli samo małżeństwo (*maior enim causa Dei est quam matrimonium*)¹¹.

Co więcej, tenże Ojciec Kościoła w analizie opisanej sytuacji postawił jeszcze jedno bardziej szczegółowe pytanie, a mianowicie: jakie przyczyny usprawiedliwiałyby podjęcie takiej decyzji? Odpowiadając na tę wątpliwość skonstatował on, iż stałoby się to możliwe jedynie wtedy: 1) jeżeli strona odeszłaby z nienawiści do Boga; 2) wartością nadrzędną byłoby dobro wiary¹².

Wypracowane w czasach patrystycznych podwaliny doktryny znalazły swoje odzwierciedlenie w wielu innych źródłach wczesnego średniowiecza, jak również w pracach niektórych wczesnochrześcijańskich synodów.

1.1.3. Źródła wczesnego średniowiecza

Na początku VII w. ekumeniczny biskup Tessali nawiązał do słów św. Jana Chryzostoma. Jego zdaniem, za rozwiązaniem naturalnego

¹⁰ Por. J. Chrisostomus, *Homilia in Corinthos*, w: J. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*; Parisiis 1857-1876, 61, 155.

¹¹ Zob. Ambrosiaster, *Homilia in Corinthos*, w: J. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*; Parisiis 1857-1876, 118, 731.

¹² Tamże. Czytamy tutaj: „Propositum religionis custodit, praecipiendo ne Chistiani reliquant coniugia; sed si infidelis odio Dei discedit, fidelis non erit reus dissoluti matrimonii; maior causa Dei est quam matrimonium [...]”

związku przemawiały następujące przesłanki: 1) pogróżki strony nieochrzczonej skierowane do współmałżonka, iż ona odejdzie jeżeli nie będzie on uczestniczył w obrzędach pogańskich; 2) motyw wiary, tzn. lepiej jest rozwiązać małżeństwo, aniżeli utracić wiarę¹³.

Należy jednocześnie dodać, iż na Synodzie w Toledo z 672 r. wprowadzono bardziej restrykcyjne rozwiązania w tej materii co do Żydów. W myśl bowiem ustalonych tam rozwiązań, jeżeli Żyd poślubiłby żonę, która po zawarciu małżeństwa nawróciłaby się, to wówczas i on byłby zobligowany do podjęcia takiego *kroku*¹⁴. Według Mistrza Gracjana, tym sposobem chciano uniknąć niebezpieczeństwa utraty wiary przez stronę nawróconą¹⁵.

Ze zgoła odmienną, bardziej laksystyczną interpretacją przywileju pawłowego spotykamy się w Penitencjarzu Teodora z Canterbury (+690). W dokumencie tym bowiem stwierdzono m.in., iż strona nawrócona mogłaby zawrzeć nowy związek małżeński z inną osobą, nawet wtedy gdy poprzedni współmałżonek chciałby z nią kontynuować życie we wspólnocie życia małżeńskiego¹⁶. Co więcej, tak ujęte przepisy znalazły swoje miejsce w również w innych znanych źródłach kanonistycznych, takich jak: kolekcje Burcharda z Worms¹⁷ oraz Iwona z Chartes¹⁸.

Wypracowana w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa doktryna stała się bodźcem do dalszego rozwoju tej instytucji w wiekach następnych.

1.2. Dalszy rozwój instytucji przywilejów wiary

Doktryna co do możliwości rozwiązania małżeństwa na *korzyść wiary* uległa szczególnemu rozwojowi w XII w. W tym bowiem czasie kard. Robert Pullen (+1146) stwierdził m.in., iż neofita mógłby zawrzeć potórny związek małżeński nawet wówczas, gdyby współmałżonek nie-

¹³ Szerzej na ten temat zob. Navarrete, s. 522.

¹⁴ Szerzej na ten temat zob. G. Martínéz Díez, *Los concilios de Toledo*, Anales Toledanos 3 (1971), s. 119-138.

¹⁵ Por. C. 28, q. 1, c. 10.

¹⁶ Zob. *Poenitentiale*, 1, 2, c. 12.

¹⁷ Zob. *Decretum*, IX, c. 60, w: J. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series Latina*; Parisiis 1841-1864, 140, 825.

¹⁸ Zob. *Decretum VIII*, c. 195-196, w: J. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series Latina*; Parisiis 1841-1864, 161, 1265. Zob. także Navarrete, jw., s. 522.

ochrzczony chciał z nim żyć bez obrazy Stwórcy¹⁹. Stanowiska tego nie podzielali Mistrz Gracjan oraz Piotr Lombard. Otóż uważali oni, iż w tym przypadku strona nawrócona nie mogłaby ważnie zawrzeć po raz wtóry związku małżeńskiego. W myśl ich opinii, byłoby to możliwe jedynie wtenczas, gdyby strona pogańska odeszła²⁰.

Należy jednocześnie dodać, iż w tym czasie uwaga autorów koncentrowała się również wokół kwestii związanej z naturą węzła małżeńskiego. Otóż w ówczesnej doktrynie z jednej strony uwydatniano niemożliwość rozwiązania węzła małżeńskiego kontrahentów ochrzczonych, jeśli małżeństwo zostało dopełnione, z drugiej zaś wskazywano na możliwość wystąpienia takiej ewentualności, w przypadku gdyby jeden z kontrahentów nie został ochrzczony²¹. Zdaniem Huguccia, motywem udzielenia łaski mogła być zarówno obraza Stwórcy, jak i nienawiść do wiary chrześcijańskiej ze strony pogańskiej²². Papież Innocenty III natomiast w swym dekretale *Gaudemus in Domino* stwierdził, iż obraza Stwórcy ze strony nieochrzczonej sama w sobie nie rozwiązuje jeszcze małżeństwa, lecz taki skutek następuje w momencie zawarcia małżeństwa przez stronę nawróconą²³.

W tym miejscu z całym naciskiem podkreślić, iż od czasów rządów tego papieża przeważało przekonanie, iż *korzyść wiary* należy uznać za powód zasadniczy rozwiązania węzła małżeńskiego niesakramentalnego. W ówczesnej doktrynie nawiązywano m.in. twierdzenia sformułowanego przez Ambrozjastera *contumelia Creatoris solvit ius matrimonii*²⁴.

Na marginesie należy zaznaczyć, iż nie wszyscy kanoniści podzielali to przekonanie. Otóż odmienną pogląd wyraził m.in. Huggucio. Uważał on bowiem, iż pryncypialnym motywem udzielenia przywileju pawłowego jest grzech śmiertelny (*peccatum mortale*)²⁵.

Dalszy rozwój doktryny w tej materii spotęgowała w sposób szczególny sytuacja powstała na terenach misyjnych w XVI w. (Japonia, Fi-

¹⁹ Zob. R. Pullen, *Sententiae*, VII, c. 16, w: J. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series Latina*; Parisiis 1841-1864, 186, 947.

²⁰ Zob. P. Lombardus, *Libri IV Sententiarum*, Ad Claras Aquas 1916, d. 39; Dictum post 28, 2, 2.

²¹ Navarrete, jw., s. 526.

²² Zob. J. Roman, *Summa dī Uguccio*, c. 28, q. 1, Nouvelle Revue historique de droit français et étranger 27 (1903), s. 780.

²³ Por. X. 4, 19, 8.

²⁴ Navarrete, jw., s. 526.

²⁵ Roman, jw., s. 780.

lipiny, Meksyk, Indie Zachodnie). W tym czasie bowiem misjonarze spotykali się z osobami żyjącymi w poligamii, pragnącymi żyć w wierze chrześcijańskiej. Z tego powodu wnosili oni petycje do Stolicy Apostolskiej, prosząc o rozwiązanie tego problemu.

Wprowadzone wówczas rozstrzygnięcia nawiązujące do przesłania przywileju pawłowego bazowały na założeniu, iż papież posiada władzę rozwiązania węzła małżeńskiego na *korzyść wiary* neofity. Odzwierciedlenie tej prawdy znajdujemy w następujących dokumentach papieskich: Konstytucji Pawła III *Altiduto*, Konstytucji Piusa V *Romani Pontificis* oraz Konstytucji Grzegorza XIII *Populis*²⁶.

Rozwiązanie wprowadzone przez papieża Pawła III na mocy Konstytucji Apostolskiej *Altiduto* (1.06.1537) opierało się na dwóch założeniach, a mianowicie: nawróceni żyjący uprzednio w poligamii powinni pozostać w związku z pierwszą kobietą z którą zawarli małżeństwo. Albowiem wszystkie inne kobiety należało uznać za konkubiny. Łaska zostaje udzielona na zasadzie wyjątku. Jeżeli natomiast nawróceni żyjący w poligamii nie przypominaliby sobie, którą z żon pojęli jako pierwszą, to wówczas mogliby wybrać jedną z nich. Do ważności zawieranego związku wymagano powtórnego wyrażenia zgody małżeńskiej²⁷.

W tym miejscu należy jednak zauważyć, iż regulacje zawarte w przytoczonej Konstytucji nie były zupełnie zgodne z przesłankami wyszczególnionymi przez św. Pawła. W dokumencie tym bowiem: 1) nie wymagano odejścia fizycznego czy też moralnego strony pogańskiej; 2) nie domagano się przeprowadzenia interpelacji. A zatem, w tym przypadku rozwiązanie węzła małżeńskiego nie następowało na mocy przywileju pawłowego, lecz na mocy pełnej władzy papieża²⁸.

Wspomniana już Konstytucja *Romani Pontificis* (2.10.1571) została również wydana w związku z uwarunkowaniami zaistniałymi na misjach²⁹. Okazało się bowiem, iż rozwiązania wypracowane w poprzed-

²⁶ Szerzej na ten temat zob. Rubiyatmoko, jw., s. 156-157.

²⁷ Fragmenty tekstu tej konstytucji zostały m in. zamieszczone w aneksie Kodeksu z 1917 r. Por. *Ex Constituttione Pauli PP III Altiduto, 1 Iunii 1573*, w: Documenta. Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, Typis Polyglotis Vaticanis 1933, s. 750-751. Zob. także. Napolitano, jw., s. 61; Rubiyatmoko, jw., s. 157-160.

²⁸ Rubiyatmoko, jw., s. 159-160.

²⁹ Tekst tej konstytucji znalazł się w aneksie Kodeksu z 1917 r. Por. *Constitutio S. Pii PP V Romani Pontificis, 2 Augusti 1571*, w: Documenta. Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, Typis Polyglotis Vaticanis 1933, s. 750-751.

nim dokumencie były niewystarczające w odniesieniu do sytuacji jakie napotykali w swej pracy misjonarze. Oni to bowiem głosząc Słowo Boże spotykali się z neofitami żyjącymi w związkach poligamicznych. Otóż zdarzało się często, iż w tej sytuacji mężczyźni pragnęli zawrzeć związek małżeński z jedną z konkubin, która również pragnęła przyjąć chrzest. Nierzadko duszpasterze zezwalali na zawarcie małżeństwa z chrześcijanką. Należy jednocześnie dodać, iż szczególny problem rodził się zwłaszcza wówczas, jeżeli pierwsza żona również chciała się ochrzcić³⁰.

Stąd też papież Pius V w omawianym dokumencie z jednej strony potwierdził wskazania swego poprzednika, z drugiej zaś rozwiązania wprowadzone przez niego stworzyły możliwość zawarcia małżeństwa przez nawróconego żyjącego w poligamii z jedną z konkubin, z którą czułby się on najbardziej związany. Co więcej, zezwolenie na zawarcie tego związku było możliwe nawet wtedy, gdyby wybranka na żonę była świadoma tego, iż nie jest ona pierwszą kobietą, z którą zawarł on związek małżeński.

Należy ponadto dodać, iż do ważności małżeństwa domagano się spełnienia jednego jeszcze warunku, a mianowicie: wstępująca w związek kobieta musiała być ochrzczona w momencie zawierania małżeństwa³¹.

Z dyspozycji analizowanego dokumentu wynika wyraźnie, iż owym czasie łaski rozwiązania małżeństwa nie udzielano na mocy przywileju pawłowego, lecz przede wszystkim wskutek decyzji papieża.

Co więcej, w myśl tej ustawy stało się to możliwe nawet wtedy, gdy prawa żona chciała żyć z nawróconym bez obrazy Stwórcy. Albowiem jedynym warunkiem, jaki należało zachować był chrzest preferowanej konkubiny w momencie zawierania małżeństwa. Oznacza to zatem, iż podstawą doktrynalną udzielania łaski przez papieża była pełnia jego władzy.

Odmienne uwarunkowania zadecydowały o wydaniu Konstytucji *Populis* (25.01.1585)³². Dokument ten bowiem wydano w związku z zaistniałą szczególną sytuacją niewolników żyjących w Ameryce. Niejed-

³⁰ Rubiyatmoko, jw., s. 160-161.

³¹ Szerzej na ten temat zob. Napolitano, jw., s. 63; Rubiyatmoko, jw., s. 162-163.

³² Por. *Constitutio Gregorii PP Populis*, 25 Ianuarii 1585, Documenta. Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritatae promulgatus, Typis Polyglottis Vaticanis 1933, s. 752-754.

nokrotnie bowiem po swoim nawróceniu pragnęli oni zawrzeć małżeństwo z osobą ochrzczoneą. Należy jednocześnie zaznaczyć, iż w tym przypadku chodziło zwłaszcza o Murzynów wywiezionych z Afryki, którzy zawarli związki na tym kontynencie zgodnie ze swoim rytym, a którzy nie mieli kontaktu ze swymi żonami. Toteż w takich nadzwyczajnych okolicznościach trudno było nie tylko o utrzymanie bezpośredniej więzi ze swymi małżonkami, lecz niemożliwe stało się także przeprowadzenie interpelacji, co do faktu: czy i one chciałyby żyć ze swoimi mężami?³³.

Stąd też z tych powodów papież w przytoczonej Konstytucji przekazał władzę dyspensowania zarówno ordynariuszom miejsca, kapłanom oraz misjonarzom. Jako motyw podjęcia takiej decyzji uznał on rozszerzanie wiary³⁴.

Konkludując należy stwierdzić, iż z treści analizowanych źródeł wynika, iż motywem udzielenia łaski nie była wyłącznie sama wiara kontrahentów. W dokumentach tych wskazywano bowiem również na inne przesłanki. Papież Pius V mówił np. o skrajnej trudności, a także o długotrwałym czasie trwania separacji strony nawróconej. Papież zaś Grzegorz XIII uwydatnił ojcowską troskę (*paterna pietà*). Innymi słowy szło o przychylność pastoralną (*benevolenza patrale*)³⁵.

Z drugiej zaś strony należy jednak podkreślić, iż we wszystkich tych dokumentach uwydatnia się w sposób szczególny spełnienie jednego zasadniczego warunku, jakim było nawrócenie strony niewierzącej. Oznacza to zatem, iż wspomnienie przed chwilą przesłanki wiązały się ściśle z tym pryncypialnym wymogiem, jakim jest dobro wiary³⁶.

2. Doktryna oraz praktyka Kościoła po promulgacji KPK z 1917 r.

Zaprezentowana przed chwilą doktryna znalazła swe odzwierciedlenie w regulacjach Kodeksu Pio – Benedyktyńskiego 1917 r. Z drugiej zaś strony należy zauważyć, iż uległa ona dalszej ewolucji w czasie po promulgacji tego Kodeksu.

³³ Rubiyatmoko, jw., s. 164-166.

³⁴ Napolitano, jw., s. 63.

³⁵ Rubiyatmoko, jw., s. 167.

³⁶ Tamże.

2.1. Rozwiązania normatywne KPK z 1917 r.

W przepisach Kodeksu Pio – Benedyktyńskiego z 1917 r. zasadniczo nie znajdujemy nowych rozwiązań w interesującej nas dziedzinie. W kann. 1120-1127 KPK usankcjonowano doktrynę wypracowaną w wiekach poprzednich. Należy jednocześnie zaznaczyć, iż jedyną wyraźną zmianę w tej materii spotykamy się w sformułowaniu kan. 1125 KPK. W normie tej bowiem rozwiązania ujęte we wspomnianych wyżej trzech Konstytucjach Apostolskich zostały odniesione do całego Kościoła.

Otóż w kan. 1120 § 1 KPK. Ustawodawca skoncentrował swą uwagę na instytucji przywileju pawłowego. W myśl tej regulacji, *korzyść wiary* stanowiła jedyny powód udzielenia łaski. W przepisach następnych natomiast, tzn. kann. 1120-1124 KPK uwydatniono warunki udzielenia łaski, a mianowicie: 1) chodziło o małżeństwo zawarte pomiędzy dwoma kontrahentami nieochrzczonymi, z których jeden nawrócił się i przyjął chrzest, drugi natomiast nie podjął takiego kroku; 2) strona nieochrzczona fizycznie lub moralnie powzięła decyzję o separacji; 3) strona nieochrzczona negatywnie odpowiedziała na pytania skierowane do niej podczas interpelacji (kan. 1121 § 1 KPK).

Zauważamy zatem, iż w myśl regulacji Kodeksu z 1917 r. udzielenie łaski stało się możliwe wyłącznie na skutek przywileju pawłowego (kan. 1120-1124 KPK) lub też na mocy rozwiązań uwydatnionych we wspomnianych trzech Konstytucjach Apostolskich, o których mowa w kan. 1125 KPK³⁷.

2.2. Rozwój doktryny po promulgacji KPK z 1917 r.

Na dalszy rozwój doktryny w tej materii wywarły szczególny wpływ decyzje papieży Piusa XI (1922-1939) oraz Piusa XII (1939-1958). W czasie ich rządów Kościół musiał zmagać się z pojawiającymi się procesami sakularyzacyjnymi. W tym czasie bowiem wiele związków zawartych pomiędzy nieochrzczonymi, bądź też zawartych pomiędzy stroną ochrzczoneą a nieochrzczoneą rozpadało się. Co więcej, wielu małżonków zadowolając się rozwodem cywilnym zawierało kolejne

³⁷ Szerzej na ten temat zob. A. Montes García, (*Favor fidei*) y matrimonio en la codificación del CIC 1917, Romae 1999, s. 75-510.

związki cywilne. Niektórzy zaś spośród nich pragnęli zalegalizować te małżeństwa w obliczu Kościoła³⁸.

Powstała sytuacja wymuszała dalszą ewolucję doktryny w tej materii. Stąd też podjęto dalsze badania w tej dziedzinie. Otóż w tym czasie uwaga kanonistów skupiała się w sposób szczególny na materii nieujętej w Kodeksie z 1917 r., tzn. wokół kwestii możliwości rozwiązania skonsumowanego małżeństwa zawartego pomiędzy dwiema osobami nieochrzczonymi, pozostającymi nadal niewierzącymi oraz związku zawartego między stroną ochrzczoneą oraz stroną nieochrzczoneą, czy to za dyspensą różności religii, czy też bez owej dyspensy.

Kanoniści nie byli zgodni w tym, czy istnieje możliwość rozwiązania małżeństwa zawartego pomiędzy nieochrzczonymi, w przypadku gdy pozostawali oni w dalszym ciągu niewierzącymi. Zdaniem jednych, papież nie posiadał w tej materii żadnej władzy³⁹, drudzy natomiast byli przekonani, iż dysponuje on taką władzą, mogąc tym samym dla słusznej przyczyny rozwiązać ten rodzaj związków⁴⁰.

Co więcej, w doktrynie istniały również wątpliwości co do możliwości rozwiązania związków zawartych pomiędzy stroną ochrzczoneą oraz stroną nieochrzczoneą. W tej dziedzinie istniała także niezgodność stanowisk. Otóż jedni autorzy byli przekonani, iż papież nie posiada takiej władzy, ponieważ małżeństwa te są nierozzerwalne na mocy prawa naturalnego⁴¹; większość natomiast uważała, iż ojciec św. mógłby podjąć taką decyzję na mocy pełni swej władzy⁴².

W tym miejscu należy jednak podkreślić, iż wiele nowych rozwiązań w tej dziedzinie wprowadzili wspomniani już papieże Pius XI oraz Pius XII.

³⁸ Rubiyatmoko, jw., s. 175. Autor ten stwierdził: „Un tempo in cui la Chiesa si è trovata ad affrontare una situazione particolare, nella quale molti matrimoni validi tra i non battezzati, o tra un battezzato o un non battezzato, fermano nel divorzio civile, e coniugi poi si risposavano civilmente. Molti di loro volevano sistemare loro matrimonio davanti a Dio e alla Chiesa”.

³⁹ Zob. P. Payen, *Summa de matrimonio in missionibus*, Zi – Ka – Wei 1936, t. 2, n. 2268; P. Vromant, *De matrimonio*, n. 17 i 382.

⁴⁰ Zob. P. Gasparri, *Tractatus canonicus de matrimonio*, Typis Polyglotis Vaticanis 1932, n. 1130 i 1159; F. Lameruscini, *Disputatio de potestate vicaria Romani Pontificis in matrimonium infidelium*, Apollinaris 26 (1953), s. 175-197.

⁴¹ Zob. M. Vlamming, *Praelectiones iuris matrimonii*, Bussum 1950, s. 497; A. Jemolo, *Il matrimonio nel diritto canonico*, Milano 1941, s. 74.

⁴² Zob. G. Damizia, *De dissolutione vinculi initi cum dispensatione ab impedimento disparitas cultus*, Apollinaris 33 (1960), s. 163-168.

Otóż ojciec św. Pius XI swą decyzją z dnia 2.04.1924 r. wprowadził nową praktykę. Mocą swej władzy rozwiązał on związek zawarty bez dyspensy od przeszkody różności religii pomiędzy stroną nieochrzczonej oraz stroną ochrzczonej niekatolicką. Na marginesie należy dodać, iż przytoczona sprawa pochodziła z diecezji wrocławskiej. Otóż kobieta ochrzczonej w Kościele niekatolickim zawarła małżeństwo z Żydem. Związek ten rozpadł się. Kobieta jednak wyraziła pragnienie zawarcia małżeństwa z katolikiem. A zatem łaska papieska została udzielona ze względu na fakt nawrócenia strony akatolickiej do Kościoła katolickiego⁴³. Należy jednocześnie dodać, iż papież ten rozstrzygnął w podobny sposób sprawę w dniu 5.11.1924 r., rozwiązując węzeł małżeński związku zawartego pomiędzy stroną niewierzącą oraz stroną ochrzczonej niekatolicką, w przypadku nawrócenia strony niekatolickiej⁴⁴.

Należy jednocześnie dodać, iż występująca się wyraźna ewolucja rozwiązań w tej materii znalazła swe odzwierciedlenie w treści niektórych dokumentów Stolicy Apostolskiej.

Otóż w dniu 1.05.1930 r. Kongregacja św. Oficjum wydała normy proceduralne dotyczące możliwości rozwiązania węzła małżeńskiego⁴⁵.

Papież Pius XII natomiast w opublikowanej w dniu 31.12.1930 r. Encyklice *Casti Connubii* z jednej strony przypomniał doktrynę o trwałości związków małżeńskich, z drugiej zaś potwierdził możliwość zaistnienia wyjątku w odniesieniu co do związków niesakramentalnych, które na skutek poważnej przyczyny mogą zostać rozwiązane mocą pełnej najwyższej władzy Głowy Kościoła, otrzymanej od Chrystusa⁴⁶.

Na dalszą ewolucję myśli w tej dziedzinie wpłynęły rozstrzygnięcia papieża Piusa XII. Otóż w dniu 18.07.1947 r. rozwiązał on małżeństwo na korzyść kobiety niewierzącej, która przyjmując chrzest chciała jednocześnie zawrzeć związek małżeński z mężczyzną katolikiem⁴⁷. W dniu zaś 11.05.1958 r. mocą swej władzy udzielił on przywileju, rozwiązując węzeł małżeński związku nieochrzczonej w celu zaradzenia

⁴³ Por. X. Ochoa, *Leges Ecclesiae post CIC 1917 editae*, t. 1, Roma 1966, kol. 587. Zob. także. Napolitano, *iw.*, s. 89-90.

⁴⁴ Ochoa, *iw.*, kol. 617.

⁴⁵ Por. Sacra Congregatio Sancti Officii, *Normae pro conficiendo processu in casibus solutionis vinculi matrimonialis in favorem fidei per supremam Summi Pontificis auctoritatem – 1.05.1930*, w: X. Ochoa, *Leges Ecclesiae post CIC 1917 editae*, t. 2, Roma 1966, kol. 3354-3355.

⁴⁶ Zob. Pius XI, *Encyclica Casti Connubii*– 31.12.1930, w: *Enchiridion della Encicliche*, t. 5, Bologna 1999, s. 590 i 610.

⁴⁷ Ochoa, *iw.*, t. 2, Roma 1966, kol. 2428-2429.

sytuacji osoby trzeciej przynależącej do Kościoła katolickiego. Podjęcie tego aktu nastąpiło ze względu na fakt, iż strona katolicka żyła w konkubinacie ze stroną nieochrzczoneą, pozostającą w uprzednim związku z inną stroną nieochrzczoneą⁴⁸.

Wreszcie należy dodać, iż Kongregacja Doktryny Wiary w dniu 6.12.1973 r. wydała kolejny dokument, noszący nazwę *Normae pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei per supremum Summi Pontificis auctoritatem*⁴⁹.

3. Regulacje Kodeksu z 1983 r.

Analizując treść przepisów Kodeksu z 1983 r. nietrudno zauważyć, iż w kodyfikacji tej znalazło swoje miejsce wiele rozwiązań ujętych w Kodeksie Pio – Benedyktyńskim (kann. 1143-1150 KPK z 1983 r.; kann. 1120-1127 KPK z 1917 r.). Oznacza to zatem, iż w zbiorze tym potwierdzono doktrynę wypracowaną w poprzednio obowiązującym ustawodawstwie.

Jako pewne *novum* należy jednak uznać brzmienie kan. 1147 KPK, w którym stworzono możliwość aplikacji przywileju pawłowego w przypadku pragnienia zawarcia przez stronę ochrzczoneą małżeństwa ze stroną akatolicką zarówno ochrzczoneą, jak i nieochrzczoneą.

A zatem w Kodeksie Jana Pawła II znalazły swoje miejsce regulacje dotyczące rozwiązania małżeństwa na skutek przywileju pawłowego (kann. 1143-1147 KPK), rozwiązania małżeństwa pomiędzy nawróconymi poligamistami (kan. 1148 KPK) oraz rozwiązania węzła małżeńskiego w przypadku wystąpienia uwięzienia oraz prześladowań (kan. 1149 KPK).

3.1. Rozwiązanie małżeństwa na skutek przywileju pawłowego (kan. 1143-1147 KPK)

Zasygnalizowaliśmy już, iż instytucja rozwiązania węzła małżeńskiego na mocy przywileju pawłowego została ujęta w kann. 1143-1147

⁴⁸ Sprawa ta została opublikowana w *Ius Seraficum* 4 (1958), s. 452-472.

⁴⁹ Por. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei per supremum Summi Pontificis auctoritatem* – 6.12.1973, Typis Polygloris Vaticanis 1973.

KPK. Otóż w myśl kan. 1143 § 1 KPK małżeństwo zawarte pomiędzy osobami nieochrzczonymi może zostać rozwiązane dla dobra wiary strony, która przyjęła chrzest.

G. Girotti poddając szczegółowej analizie treść tej regulacji słusznie zauważył, iż w obowiązującej kodyfikacji. spotykamy się z rozszerzeniem zakresu przywileju, o którym mowa w Biblii⁵⁰. Prawodawca w przytoczonym kan. 1143 § 1 KPK wskazał, iż dla udzielenia tej łaski nie jest konieczne przyjęcie sakramentu w Kościele katolickim. W normie tej przecież mówi się jedynie o nieodzowności przyjęcia chrztu. Oznacza to więc, iż w tym przypadku za wystarczające należy uznać ochrzcenie się w Kościołach akatolickich lub też we wspólnotach niepozostających w pełnej łączności z Kościołem katolickim⁵¹.

W tym miejscu należy jednak z całym naciskiem podkreślić, iż faktu nawrócenia jednego z małżonków nie należy ujmować w kategoriach wymogu wyłącznego, umożliwiającego udzielenie łaski. Ustawodawca bowiem w kan. 1141 § 1 KPK wyszczególnił jeszcze inny warunek, jakim jest *odejście* strony nieochrzczonej.

Oznacza to więc, iż rozwiązanie węzła małżeńskiego stałoby się niemożliwe wówczas, gdyby druga strona chciała również się ochrzcić lub też pragnęłaby trwać we wspólnocie małżeńskiej bez obrazy Stwórcy⁵². To zatem małżonek nieochrzczony powinien stać się przyczyną rozejścia stron. Jeśliby więc osoba nawracająca się stała się powodem rozpadu związku, to tym samym węzeł małżeński nie mógłby zostać rozwiązany⁵³. Z taką sytuacją spotkalibyśmy się np. wówczas, jeśliby po przyjęciu chrztu popełniłaby ona grzech cudzołóstwa. Oznaczałoby to, iż to jej niemoralne zachowanie mogłoby stanowić przyczynę prawnej separacji. W konsekwencji więc strona nieochrzczona mogłaby odejść (kan. 1152 § § 1-3 KPK)⁵⁴.

⁵⁰ Zob. G. Girotti, *La procedura per lo scioglimento del matrimonio nella fattispecie del privilegio paolino*, w: I procedimenti speciali nel diritto canonico, Città del Vaticano 1992, s. 162-163.

⁵¹ Napolitano, jw., s. 371; P. Moneta, *Il matrimonio nel nuovo Diritto Canonico*, Genova 1996, s. 218-219; Girotti, jw., s. 162.

⁵² Zob. K. Lüdicke, *Heiligungamt: Ehe*: w: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici, t. 4, Essen 1985 – ad 1144 n. 2; Girotti, jw., s. 164; Napolitano, jw., s. 679; J. Fornés, *Comentario al can. 1143*, w: Comentario exeg (tico al C) digo de Derecho Can (nico), pod. red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodr) guez – Ocaña, t. 3, Pamplona 1996, s. 1555-1556.

⁵³ Lüdicke, jw., – ad 1143 n. 4.

⁵⁴ Rubiyatmoko, jw., s. 188.

Należy jednocześnie dodać, iż Prawodawca w przepisie następnym określił szczegółowo warunki odejścia strony nieochrzczonej (kan. 1141 § 2 KPK). W myśl bowiem tego kanonu, taki stan faktyczny nastąpiłby wówczas, gdyby małżonek ten nie chciał mieszkać ze stroną ochrzczoneą lub też nie wyraziłby pragnienia zamieszkania z nią bez obrazy Boga Stwórcy. Dostrzegamy więc, iż w przypadku zaistnienia pierwszej hipotezy wystąpiłaby separacja fizyczna. Strona nieochrzczonea bowiem zburzyłaby istniejącą wspólnotę życia małżeńskiego, oddalając się z zamiarem niepowracania⁵⁵. W drugiej natomiast sytuacji spotykalibyśmy się z separacją moralną. Otóż małżonek nieochrzczoney mógłby wprowadzić mieszkać z neofitą, to jednak pragnienia tego nie realizowałby *bez obrazy Stwórcy*⁵⁶. Zdaniem R. Rubiyatmoko *obraza Boga Stwórcy* wystąpiłaby m.in. wtedy, jeśli: 1) strona ta chciałaby wprowadzić współmałżonka ochrzczonego w zabobon, herezję lub apostazję; 2) małżonek nieochrzczoney przeszkadzałby stronie ochrzczonej w realizacji fundamentalnych praw i obowiązków wiernych; 3) osoba nieochrzczonea po przyjęciu chrztu źle traktowałaby współmałżonka⁵⁷.

Poddając dalszej analizie przepisy związane z możliwością aplikacji przywileju pawłowego nietrudno zauważyć, iż Ustawodawca uzależnił udzielenie tej łaski od dodatkowego warunku proceduralnego, jakim jest przeprowadzenie interpelacji (kann. 1144-1146 KPK)⁵⁸. Wypełnienie tego wymogu wiąże się ściśle z koniecznością sprawdzenia, czy weryfikują się przesłanki potrzebne do udzielenia przywileju⁵⁹.

Otóż z reguły dochodzenie to powinno zostać przeprowadzone po przyjęciu chrztu przez stronę nawróconą (kan. 1144 § 2 KPK). W myśl jednak kan. 1144 § 2 KPK ordynariusz miejsca mógłby odstąpić od tej zasady, zezwalając na dokonanie interpelacji przed przyjęciem tego sakramentu. Zdaniem kanonistów, taka sytuacja mogłaby wystąpić m.in. wówczas, gdyby z powodu zamiaru przyjęcia chrztu, dochodziłoby pomiędzy małżonkami do poważnych napięć na płaszczyźnie religijnej⁶⁰. Ponadto, taki sposób postępowania byłby również uzasadniony

⁵⁵ Tamże, s. 186-187.

⁵⁶ Zob. S. Świączny, *Rozwiązanie węzła w małżeństwie nieochrzczoney. Próba systematyzacji*, *Ius Matrimoniale* 13 (2002), s. 125-127.

⁵⁷ Rubiyatmoko, *iw.* 187.

⁵⁸ Zob. M. Sitarz, *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa 2004, kol. 73.

⁵⁹ Fornés, *iw.*, s. 1557.

⁶⁰ Lüdicke, *iw.*, – ad 1144 n. 3.

wtenczas, gdyby zaistniała konieczność celebracji nowego związku bezpośrednio po przyjęciu chrztu przez neofitę⁶¹.

Należy jednocześnie zaznaczyć, iż spełnienie tego wymogu jest konieczne do ważności zawarcia nowego związku. Albowiem kan. 1444 § 1 KPK posiada charakter ustawy unieważniającej (kan. 10 KPK). Z drugiej strony należy jednak zauważyć, iż Prawodawca w pewnych okolicznościach dopuszcza możliwość uzyskania dyspensy od przeprowadzenia interpelacji zarówno przed, jak i po chrzcie strony nawracającej się. Otóż kompetentnym do podjęcia takiej decyzji jest ordynariusz miejsca. W myśl kan. 1444 § 2 KPK, stałoby się to możliwe wtedy, jeśli z dochodzenia przynajmniej sumarycznego i pozasądowego stwierdzi się, że nie można jej dokonać lub będzie bezowocna⁶².

G. Girotti wyjaśniając to normatywne sformułowanie nawiązał do decyzji Kongregacji św. Officjum z dnia z 11.07.1760 r.⁶³. Stwierdził on, iż ordynariusz miejsca przed wydaniem reskryptu powinien na podstawie dokładnego dochodzenia określić motywy wskazujące na to, iż w konkretnym przypadku przeprowadzenie interpelacji jest niemożliwe lub też bezużyteczne. Uważa on, iż w tej sytuacji za niewystarczające należy uznać osobiste przekonanie tego autorytetu za podjęciem takiej decyzji⁶⁴.

W tym kontekście rodzi się zatem zasadnicze pytanie: w jakich okolicznościach dokonanie interpelacji należałoby uznać za niemożliwe lub też byłoby ono bezużyteczne?

Na wstępie analizy tego problemu należy stwierdzić, iż w tej sprawie wypowiedziała się m.in. Kongregacja św. Officjum. Otóż w Deklaracji opublikowanej w dniu 18.07.1884 r. stwierdzono m.in., iż zarówno rozwód cywilny małżonków, jak również zawarcie przez stronę nieochrzczoną innego ślubu cywilnego nie są wystarczającą przyczyną do podjęcia takiego kroku⁶⁵.

⁶¹ Girotti, jw., s. 165.

⁶² Szerzej na ten temat zob. Napolitano, jw., s. 59.

⁶³ Por. Sacra Congregatio Sancti Officii, 11.06.1760. Cytuję za: Girotti, jw., s. 166.

⁶⁴ Girotti, jw., s. 166. Autor ten stwierdził: „Al riguardo ritengo assai utile richiamare alcune direttive del S. Ufficio. L'Ordinario del luogo, prima di concedere la dispensa, deve verificare, attraverso un'accurata indagine, se, per quale motivo, la interpellazione deve considerata impossibile o inutile. Non è sufficiente che egli sia personalmente convinto. L'indagine – precisa il S. Ufficio – deve essere suffragata in modo che per ogni futuro tempo appaia questa necessità o perchè l'interpelato non risponde, o perchè non si sa dove egli sia, o perchè ha dato prova con i fatti del suo aperto dissenso”.

⁶⁵ Por. Sacra Congregatio Sancti Officii, *Declaratio* – 18.07.1884. Cytuję za: Girotti, jw., s. 165-166.

Należy jednocześnie dodać, iż kanoniści wskazują na różne powody uzasadniające powzięcie takiej decyzji. Otóż zdaniem K. Lüdicke, kompetentny autorytet mógłby dyspensować wówczas, jeśli nie można byłoby ustalić miejsca pobytu strony nieochrzczonej lub też nie reagowałaby ona na wezwania⁶⁶. G. Girotti natomiast jest przekonany, iż można byłoby zrezygnować z wymaganego prawem postępowania wtenczas, gdyby małżonek w międzyczasie popadł w chorobę umysłową⁶⁷.

W tym miejscu należy jednak z całym naciskiem stwierdzić, iż zarówno bezprawne pominięcie interpelacji, jak również niezyskanie wymaganej prawem dyspensy doprowadziłoby do poważnych następstw prawnych. W tej bowiem sytuacji nie można byłoby otrzymać łaski. Z drugiej strony należy jednak zauważyć, iż zaistniały stan faktyczny nie byłby stanem bez wyjścia. Otóż w myśl Deklaracji Kongregacji św. Oficjum z dnia 10.11.1965 r., w takim przypadku należałoby zwrócić się do Stolicy Apostolskiej⁶⁸. Wówczas, ostateczna decyzja w tej sprawie należałaby do ojca św.⁶⁹.

Dostrzegamy zatem, iż rezygnacja z zaleconego prawem dochodzenia byłaby jedynie możliwa w przypadku zaistnienia poważnej przyczyny (*gravi de causa*) (kan. 1144 § 2 KPK). Oznacza to więc, iż z reguły interpelację należałoby przeprowadzić powagą ordynariusza miejsca strony nawróconej (kan. 1145 § 1 KPK), a w wyjątkowych sytuacjach przez samego małżonka nawróconego (kan. 1145 § 2 KPK).

W obowiązującym ustawodawstwie Prawodawca określił także przedmiot dochodzenia. Otóż wskazał on, iż stronie nieochrzczonej należy zadać następujące pytania: 1) czy i ona nie chciałaby przyjąć chrztu; 2) czy przynajmniej pragnęłaby ona mieszkać zgodnie z neofitą bez obrazy Stwórcy? (kan. 1144 § 1, n. 1-2 KPK)⁷⁰. Poddając szczegółowej analizie treść tej normy należy zauważyć, iż odpowiedź małżonka nieochrzczonego nie musiałaby być natychmiastowa. Ustawodawca bowiem w przytoczonym przepisie stworzył możliwość czasu do namysłu (kan. 1145 § 1 KPK)⁷¹. Z treści tej normy

⁶⁶ Lüdicke, jw., – ad 1144 n. 5.

⁶⁷ Girotti, jw., s. 165.

⁶⁸ Por. Sacra Congregatio Sancti Officii, *Prot. N. 2654/65 – 10.11.1965*. Cytuję za: Girotti, jw., s. 164-165.

⁶⁹ Girotti, jw., s. 164-165.

⁷⁰ Napolitano, jw., s. 59-60.

⁷¹ Zob. J. Serrano, *De dissolutione vinculi*, w: *Commento al Codice di diritto canonico*, pod red. P. Pinto, t. 1, Città del Vaticano 2001, s. 678.

jednak wynika, iż czas ten powinien zostać dokładnie określony. Milczenie bowiem, tzn. brak odpowiedzi po jego upływie, zgodnie z zasadą *qui tacet cosentire videtur*, poczytywane jest jako odpowiedź negatywna.

W takiej sytuacji zawarcie nowego związku przez stronę nawróconą stałoby się możliwe, ponieważ zaistniałby moralna pewność co do tego, że strona nieochrzczona w momencie jego zawierania nie zmieniła swej decyzji⁷². Co więcej, uzyskanie łaski nie byłoby wykluczone również wtenczas, gdyby po kilku latach po przyjęciu chrztu przez neofitę, druga strona nie zmieniłaby swego nastawienia w odniesieniu do określonej prawem materii⁷³.

Wydaje się, iż w tym miejscu należałoby uczynić pewną dygresję natury proceduralnej. Otóż dokumenty związane z przeprowadzoną interpelacją należy przechowywać w archiwum kurii diecezjalnej, w dziale poświęconym sprawom małżeńskim⁷⁴.

Wracając do przerwanej wątku należy stwierdzić, iż w analizie interesującej nas problematyki należałoby jeszcze poświęcić chwilę uwagi kwestiom teoretycznoprawnym. Otóż na pozór mogłoby się wydawać, iż rozwiązanie węzła małżeńskiego na mocy przywileju pawłowego jest następstwem decyzji kompetentnego autorytetu kościelnego, czy też separacji stron. Tak jednak nie jest. Albowiem udzielenie tej łaski następuje przez sam fakt zawarcia nowego związku przez małżonka nawróconego (kan. 1143 § 1 KPK)⁷⁵.

Oczywiście, staje się to możliwe po spełnieniu warunków o których mowa w kan. 1146, n. 1-2 KPK, a mianowicie: 1) jeśli strona nieochrzczona odpowiedziała negatywnie na postawione pytania lub też dla słusznych powodów interpelacja została pominięta; 2) jeśli strona nieochrzczona, po przeprowadzeniu interpelacji lub gdy ją prawnie pominięto, zamieszkuje najpierw zgodnie ze małżonkiem nawróconym po pewnym czasie bez uzasadnionej przyczyny odešla⁷⁶.

⁷² Girotti, jw., s. 166.

⁷³ Tamże, s. 166-167.

⁷⁴ Tamże, s. 166.

⁷⁵ Lüdicke, jw., – ad 1143 n. 3: „Die erste Ehe wird nicht durch die kirchliche Autorität gelöst, sondern die neue Eheschließung”.

⁷⁶ Zob. M. Güntler, *Die Ehe ist unauflöslich!*, Essen 2002, s. 26-27.

3.2. Rozwiązanie małżeństwa pomiędzy nawróconymi poligamistami (kan. 1148 § 1-3 KPK)

Prawodawca na mocy kan. 1148 KPK stworzył możliwość udzielenia łaski w przypadku małżeństwa zawartego pomiędzy nawróconymi poligamistami. Zauważamy zatem, iż to ujęcie normatywne nawiązuje do rozwiązań występujących we wspomnianych już Konstytucjach *Altitudo* oraz *Romani Pontificis*⁷⁷.

Z dyspozycji przytoczonej regulacji wynika, iż uzyskanie przywileju staje się możliwe zarówno wówczas, gdy spotykamy się ze związkami poligamicznymi, jak poliandrycznymi, tzn. małżeństwami jednego mężczyzny z wieloma kobietami lub też jednej kobiety z wieloma mężczyznami⁷⁸. Należy jednocześnie dodać, iż w tym przypadku nie idzie o sukcesywne posiadanie, lecz o równoczesne posiadanie wielu żon lub mężów⁷⁹.

Otóż w myśl kan. 1148 KPK, osoba przyjmująca chrzest w Kościele katolickim, żyjąca dotąd w małżeństwie poligamicznym, czy poliandrycznym, nie mogłaby kontynuować życia w wielożeństwie. Stąd też, jeżeli nie zaszłyby poważne trudności, mogłaby pozostawać ona w związku z pierwszą swoją żoną (pierwszym mężem), tzn. z tą kobietą (mężczyzną) z którą jako pierwsza zawarła związek małżeński. Wymaganie to nie posiada charakteru bezwzględnego. W przypadku bowiem, gdy trudno byłoby trwać jej w tej wspólności życia małżeńskiego, to wówczas mogłaby ona zawrzeć małżeństwo z którąś z żon (z którymś mężów), oddalając pozostałe (pozostałych)⁸⁰.

G. Girotti interpretując treść tego kanonu słusznie zauważył, iż mężczyzna wybierając jedną z żon mógłby wyłącznie z nią żyć *modo uxorio*. Co nie oznaczałoby, iż w jego domu nie mogłyby pozostać inne, znajdujące się w niekorzystnej sytuacji życiowej, np. będące w wieku starszym, czy też osoby chore. Zdaniem autora, w tym przypadku jednak należałoby unikać niebezpieczeństwa skandalu⁸¹.

⁷⁷ Girotti, jw., s. 171; Rubiyatmoko, jw., s. 197.

⁷⁸ Lüdicke, jw., – ad 1148; Güttler, jw., s. 28. Na temat znaczenia tych pojęć zob. *Słownik wyrazów obcych*, pod J. Tokarskiego, Warszawa 1980, s. 585 i 586.

⁷⁹ Fornés, *Comentario al can. 1148*, jw., s. 1568: „El canon contempla sólo el supuesto de un no bautizado que tenga (simultáneamente) varios consortes. Por tanto, la disposición contenida en el precepto legal no comprende al polígamo que tenga varios consortes (sucesivamente)”; Girotti, jw., s. 171.

⁸⁰ Girotti, jw., s. 171.

⁸¹ Tamże. Autor ten stwierdził: „Scelta la moglie preferita, il Poligamo deve (allontanare) tutte le altre. Ciò significa che con queste egli non può vivere (modo uxorio), ma non egli è

Wydaje się, iż w analizie treści tego przepisu należałoby uwzględnić jeszcze jedną hipotezę. Otóż w praktyce nie można również wykluczyć sytuacji, w której to nie mężczyzna, lecz właśnie kobieta żyjąca w związku poligamicznym będzie chciała przyjąć chrzest. Wspominany już wielokrotnie G. Girotti rozważając zaistnienie takich uwarunkowań nawiązał do wskazań Instrukcji Kongregacji Św. Oficjum, opublikowanej w dniu 20.06.1966 r. Uważa on, iż w przypadku gdyby mąż pragnął w dalszym ciągu kontynuować życie z pozostałymi konkubinami, to wtenczas nawracająca się prawowita żona mogłaby zawrzeć nowy związek na mocy przywileju pawłowego. Należy jednocześnie dodać, iż z brzmienia przytoczonego dokumentu wynika, iż z łaski tej nie mogłyby skorzystać inne małżonki, pragnące również przyjąć chrzest w Kościele katolickim⁸².

W tym miejscu należy jednocześnie zaznaczyć, iż dyspozycji kan. 1148 § 1 KPK nie można aplikować do innych, podobnych przypadków przytaczanych w doktrynie. To znaczy, Prawodawca w przepisie nie ustosunkował się m.in. do sytuacji, w której nawracający się mężczyzna, pragnąłby zawrzeć nowe małżeństwo z kobietą, która uprzednio nie żyłaby z nim w związku poligamicznym.

W zakresie dyspozycji analizowanej normy nie mieściłaby się również hipoteza, w której jedna z żon zostałaby ochrzczona w Kościele katolickim lub akatolickim, wiedząc, iż małżeństwo to na mocy prawa Bożego charakteryzuje się przymiotem jedności.

W tym kontekście rodzi się zatem zasadnicze pytanie: w jaki sposób należałoby rozwiązać ten stan faktyczny?

Otóż w obydwu przypadkach, gdy poligamiście bardzo trudno byłoby trwać w związku z pierwszą żoną, powinien wnieść on, poprzez Kongregację Doktryny Wiary, prośbę o uzyskanie łaski do ojca św.⁸³.

Poddając dalszej analizie regulacje związane z funkcjonowaniem omawianej instytucji nietrudno zauważyć, iż Ustawodawca żąda po

proibito, però, tenerle ancora nella sua casa, specie se anziane e malate, soprattutto per evitare che possano esposte alla miseria, al disonore, purchè però venga rimosso ogni periodo prossimo di peccato o di scandalo”.

⁸² Por. Sacra Congregatio Sancti Officii, *Instructio* – 20.06.1966, Cytuję za: Girotti, jw., s. 172. Tekst tego dokumentu brzmi następująco: „Utrum quaecumque ex uxoribus polygami in sua infidelitate obstanti, qui baptizari consideret, frui valent privilegio quod Apostolus Paulus concedit mulieri manendi cum viro infideli pacificae cohabitationi consentiente; an vero eius privilegium pertineat primae dumtaxat. R. [...] uni dumtaxat legitima, quae prima esse”.

⁸³ Girotti, jw., s. 173.

przyjęciu chrztu zawarcia małżeństwa w formie kanonicznej (kan. 1148 § 2 KPK). W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, iż wprowadzenie tego wymogu prowadzi do powstania pewnych trudności natury teoretycznoprawnej.

Otóż już w pracach nad rewizją Kodeksu z 1917 r. zwrócono uwagę, iż w tym przypadku ponowne wyrażenie zgody małżeńskiej jest niekoncepcyjne, albowiem małżonkowie uprzednio wyrazili już konsens naturalnie wystarczający Konsultorzy opowiadając się jednak za rozwiązaniem występującym w kan. 1148 § 2 KPK podkreślili, iż kontrahenci powinni to uczynić ponownie za pomocą aktu formalnego w celu uzyskania pewności co do podjętej decyzji⁸⁴.

Prawodawca w zależności od zaistniałych okoliczności nakazuje również zachowanie przepisów dotyczących małżeństw mieszanych (kann. 1124-1129 KPK) oraz innych wymogów prawnych, związanych np. zawieraniem związku za dyspensą do przeszkody różności religii (kan. 1086 KPK)⁸⁵.

Wreszcie należy dodać, iż ordynariusz miejsca biorąc pod uwagę niekorzystne uwarunkowania zarówno moralne, społeczne jak i ekonomiczne osób i miejsca powinien się zatroszczyć o zabezpieczenie potrzeb tak pierwszej żony, jak i innych oddalonych (kan. 1148 § 3 KPK). Zdaniem kanonistów źródłem ujętego normatywnie zobowiązania jest ochrona godności osoby ludzkiej⁸⁶.

Na zakończenie należałoby poświęcić jeszcze chwilę uwagi kwestiom proceduralnym. Otóż zdaniem R. Rubiyatmoko, postępowanie w tej materii jest podobne do tego jakie obowiązuje przy uzyskaniu przywileju pawłowego, za wyjątkiem konieczności przeprowadzenia interpelacji względem strony nieochrzczonej⁸⁷. Otóż nawracający się poligamista powinien wnieść prośbę o rozwiązanie węzła małżeńskiego do ordynariusza miejsca. Ten zaś autorytet natomiast, po spełnieniu wszystkich prawnych warunków o których mowa w kan. 1148 KPK, powinien wydać reskrypt umożliwiający udzielenie łaski⁸⁸.

⁸⁴ Zob. *Communicationes* 10 (1978), s. 114-115. Szerzej na ten temat zob. Fornés, *Comentario al can. 1148*, jw., s. 1568-1569.

⁸⁵ Fornés, *Comentario al can. 1148*, jw., s. 1568.

⁸⁶ Tamże, s. 1569.

⁸⁷ Rubiyatmoko, jw., s. 196. Autor ten stwierdził: „La procedura per l'applicazione del canone è simile a quella del privilegio paolino, tranne che per le interpelazioni alla parte non battezzata”.

⁸⁸ Tamże, s. 196-197.

3.3. Rozwiązanie węzła małżeńskiego w przypadku uwięzienia oraz prześladowań (kan. 1149 KPK)

Ustawodawca w kodyfikacji z 1983 r. stworzył jeszcze jedną możliwość rozwiązania węzła małżeńskiego na *korzyść wiary*. Otóż brzmienie kan. 1149 KPK jest odzwierciedleniem dyspozycji zawartych w przytaczanej już Konstytucji *Populus*⁸⁹. A zatem w myśl tej normy, nieochrzczony po przyjęciu chrztu znajdujący się w więzieniu lub w stanie prześladowań, nie mogący zarazem nawiązać z tych powodów zamieszkania ze swą żoną, mógłby w tym wypadku zawrzeć nowe małżeństwo, chociażby druga strona w tym czasie przyjęła chrzest, z zachowaniem przepisu kan. 1141 KPK.

Ze szczegółowej analizy treści tego przepisu wynika, iż udzielenie łaski stałoby się również możliwe w przypadku pragnienia zawarcia nowego małżeństwa ze stroną nieochrzczonej⁹⁰. Co więcej, Prawodawca w tej sytuacji, w przeciwieństwie do wytycznych związanych z udzieleniem przywileju pawłowego, nie wymaga przeprowadzenia interpełacji. Domniemuje się bowiem, iż komunikacja z współmałżonkiem będzie bądź to bardzo trudna lub też wręcz niemożliwa⁹¹.

Należy jednocześnie zauważyć, iż w myśl kan. 1149 KPK, rozwiązanie węzła nie następuje wyłącznie wtedy, gdy druga strona w dalszym ciągu pozostaje nieochrzczona; wręcz przeciwnie, udzielenie łaski staje się również możliwe wówczas, gdy i ona przyjęłaby ten sakrament. Dostrzegamy zatem, iż w przypadku wystąpienia ostatniej hipotezy, związek stron posiadałby charakter sakramentalny⁹². Taki stan prawny prowadzi jednak do pewnych kontrowersji teoretycznoprawnych.

Otóż wśród kanonistów nie ma zgody co do racji prawnych takiego rozwiązania. Zdaniem J. Serrano, w tym przypadku spotykamy się z kombinacją przywileju wiary z dyspensą od małżeństwa ważnie zawartego oraz niedopełnionego⁹³.

Większość autorów nie podziela jednak tego przekonania. Słusznie zauważył J. Fornés, iż w tej sytuacji nie idzie raczej o władzę papieża

⁸⁹ Girotti, jw., s. 174.

⁹⁰ Rubiyatmoko, jw., s. 197.

⁹¹ Serrano, jw., s. 680; Rubiyatmoko, jw., s. 197.

⁹² Zob. G. Dzierżon, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*; Warszawa 2002, s. 297-298.

⁹³ Serrano, jw., s. 680: „[...] in questa ipotesi si tratterebbe di una combinazione del (privilegio della fede) con la dispensa (super rato)”.

związaną z udzielaniem dyspensy *super rato* (kan. 1142 KPK)⁹⁴. Takie stanowisko popierają również P. Moneta oraz G. Girotti. Pierwszy z nich uważa, iż taka możliwość wynika z ogólnej władzy papieża nad węzłem małżeńskim⁹⁵. Drugi natomiast jest przekonany, iż w tym przypadku spotykamy się z aktualizacją władzy papieskiej o charakterze generalnym nad węzłem małżeńskim⁹⁶.

4. Rozwiązanie węzła małżeńskiego w odniesieniu do sytuacji nieskodyfikowanych w Kodeksie z 1983 r.

W myśl obowiązującego ustawodawstwa papież mocą swej władzy może również dokonać rozwiązania węzła małżeńskiego w odniesieniu do pewnych przypadków, nie ujętych w normach kodeksowych⁹⁷. Na wstępie analizy tej problematyki należy stwierdzić, iż materia ta została m.in. ujęta we wspomnianej już Instrukcji Kongregacji Doktryny Wiary *Ut notum*, opublikowanej w dniu 6.12.1973 r.⁹⁸

Co więcej, w pracach na rewizję Kodeksu z 1917 r. wniesiono postulat skodyfikowania tej kwestii. Otóż w kan. 1104 § 1 Schematu z 1981 r. stwierdzono: *Małżeństwo zawarte przynajmniej przez jedną stronę nieochrzczone może zostać rozwiązane przez Papieża na korzyść wiary, jeżeli małżeństwo nie zostałoby skonsumowane w chwili gdyby obydwie strony przyjęły chrzest.*

§ 2 *Jeśli strona nawrócona pragnęłaby zawrzeć małżeństwo ze stroną nieochrzczone lub ze stroną ochrzczone niekatolicką, rozwiązanie małżeństwa nie może nastąpić jeśli strona akatolicka nie pozwoli stronie ka-*

⁹⁴ Fornés, *Comentario al can. 1143*, jw., s. 1572.

⁹⁵ Moneta, jw., s. 222. Autor ten stwierdził: „La particolarità di questa figura di scioglimento consiste nel fatto che esso opera nei confronti di un matrimonio che è diventato *rato*, assurgendo alla dignità sacramentale, in conseguenza del battesimo ricevuto da ambedue coniugi. La Ionatanaza l'uno dall'altro in cui essi sono costretti a vivere non ha però consentito loro di avere rapporti coniugali dopo la ricezione del battesimo e di rendere il loro matrimonio, oltre che *rato*, *consummato*. Questo rende possibile l'intervento dell'autorità pontificia sul vincolo coniugale, intervento che si attua però in forma generale, attraverso di un privilegio e non per una dispensa caso per caso, come avviene nella più comune ipotesi dello scioglimento del matrimonio non consumato originariamente celebrato tra due battezzati”.

⁹⁶ Girotti, jw., s. 174.

⁹⁷ Rubiyatmoko, jw., s. 198.

⁹⁸ Por. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Instructio pro solutione matrimonii in favorem fidei* – 6.12.1973, w: I procedimenti speciali nel diritto canonico. Appendix, Città del Vaticano 1992, s. 210-215.

tolickiej wyznawać w sposób wolny swej wiary, a także jeśli nie uzna prawa strony katolickiej do ochrzczenia oraz wychowania potomstwa⁹⁹.

W myśl zatem sugerowanej regulacji, przywilej można byłoby użyć przy zachowaniu dwóch podstawowych warunków: 1) braku przyjętego chrztu przynajmniej u jednej strony; 2) braku dopełnienia małżeństwa po przyjęciu chrztu przez obydwu małżonków.

Należy jednocześnie dodać, iż propozycja ta została zaaprobowana na zebraniu plenarnym w 1981 r. Jednak decyzją papieża nie znalazła swego miejsca w Kodeksie z 1983 r.¹⁰⁰ Zdaniem I. Gordona, tym sposobem nie chciano u ochrzczonych niekatolików ugruntować przekonania o istnieniu rozwodów w Kościele katolickim¹⁰¹.

Zasygnalizowaliśmy już wcześniej, iż Kongregacja Doktryny Wiary w dniu 30.04.2001 r. wydała nowe Normy w kwestii rozwiązania węzła małżeńskiego na *korzyść wiary*¹⁰².

W dokumencie tym zakres materii podlegającej władzy papieża został określony w treści art. 1. Otóż w myśl tego przepisu, na mocy władzy papieskiej mógłby zostać rozwiązany związek, jeżeli przynajmniej jedna ze stron byłaby nieochrzczona oraz pod warunkiem, iż małżeństwo nie zostało skonsumowane po przyjęciu chrztu przez obydwóch małżonków¹⁰³.

Wydaje się, iż za takim ujęciem przemawiają przesłanki teoretycznoprawne. Węzeł małżeński związku zawartego pomiędzy stroną ochrzczoneą oraz nieochrzczoneą mógłby zostać rozwiązany, ponieważ

⁹⁹ Zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo; *Relatio compeltens synthesim animadvesionum ab Em. mis atque Exc. mis patribus Commissionis ad Novissimum Schema Codicis Iuris Canonici adhibitum, cum responsionibus a Secretaria et Consultoribus datis*, Typis Polyglotis Vaticanis 1981, s. 250 i 265. Kan. 1141 § 1. „Matrimonium initum a partibus, quarum una saltem baptizata non fuit, a Romano Pontifice dissolvi potest in favorem fidei, dummodo matrimonium non fuerit consummatum postquam ambo coniuges baptizati sunt.

§ 2. Si novum matrimonium contrahatur cum persona non baptizata vel baptizata non catholica, solutio prioris matrimonii non nisi pars non catholica parti catholicae libertatem relinquat propriam religionem profitendi atque facultatem agnoscat catholicae baptizandi educandique filios”.

¹⁰⁰ Rubiyatmoko, jw., s. 199.

¹⁰¹ Zob. I Gordon, *De processu at obtindendam dissolutionem matrimonii non sacramentalis in favorem fidei*, Periodica 79 (1990), s. 512.

¹⁰² Por. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*. Civitate Vaticana 2001.

¹⁰³ Tamże, art. 1: „Matrimonium initum a partis, quarum saltem una non sit baptizata, Roamno Pontifice solvi potest in favorem fidei, dummodo matrimonium ipsum non fuerit consummatum postquam ambo coniuges baptismum receperunt”.

nie posiadałby on charakteru sakramentalnego. Jeśli natomiast obydwie strony przyjęłyby chrzest, to wówczas zawarty związek byłby sakramentem. Rozwiązanie jednak tego związku stałoby się możliwe ze względu na niedopełnienie małżeństwa (kan. 1141 KPK).

Biorąc pod uwagę przytoczoną dyspozycję, należy zauważyć, iż możliwości stworzone przez Prawodawcę w tym dokumencie można byłoby aplikować do szerokiego wachlarza przypadków: 1) małżeństwa osoby ochrzczonej w sekcie, która zamierzałaby nawrócić się z osobą nieochrzczonej; 2) związku małżeńskiego osoby nieochrzczonej, która zamierzałaby przyjąć chrzest z osobą ochrzczonej w sekcie; 3) małżeństwa zawartego pomiędzy stroną ochrzczonej akatolicką oraz stroną nieochrzczonej, w przypadku gdy strona prosząca uprzednio nawrócona lub uprzednio ochrzczonej pragnęłaby zawrzeć nowy związek ze stroną akatolicką lub stroną nieochrzczonej. Należy jednocześnie dodać, iż w tej sytuacji zawarcie nowego związku stałoby się możliwe po spełnieniu dodatkowych warunków, tzn. jeśli uzyskanoby zezwolenie na zawarcie małżeństwa mieszanego, bądź też uzyskanoby dyspensę od przeszkody różności religii; 4) małżeństwa zawartego pomiędzy dwoma stronami nieochrzczonej z których żadna nie pragnęłaby się ochrzcić, lecz wyraziłaby wolę zawarcia nowego związku ze stroną katolicką. W tym przypadku jednak, podobnie jak i w poprzednim, należałoby również uzyskać dyspensę od przeszkody *disparitatis cultus*; 5) małżeństwa zawartego za dyspensą od przeszkody różności religii w celu zawarcia lub konwalidacji nowego związku ze stroną katolicką lub stroną ochrzczonej akatolicką¹⁰⁴.

Według *Norm z 2001 r.* kompetentną do rozpatrzenia sprawy jest Kongregacja Nauki Wiary. Samo natomiast udzielenie łaski jest zarezerwowane ojcu św.¹⁰⁵

Na mocy dyspozycji zawartych w analizowanym akcie prawnym, rozwiązanie węzła małżeńskiego staje się możliwe po spełnieniu dwóch zasadniczych przesłanek, tzn. 1) musiałyby zaistnieć niemożliwość odbudowy życia małżeńskiego; 2) proszący o papieski akt nie mógłby być winny w sposób wyłączny lub przeważający rozbitcia tego związku. Podobnie i osoba, z którą zamierzałby on zawrzeć nowe małżeństwo nie mogłaby ponosić winy za taki stan rzeczy¹⁰⁶. W tym miej-

¹⁰⁴ Zob. A. Silvestrelli, *Scioglimento di matrimonio in favorem fidei*, w: I procedimenti speciali nel diritto canonico, Città del Vaticano 1992, s. 184-185.

¹⁰⁵ Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae*, jw., art. 2.

¹⁰⁶ Tamże, art. 4.

scu należy jednak zauważyć, iż wypełnienie owych warunków nie jest wymagane do ważności, lecz jedynie do godziwości aktu. Przytoczony przepis bowiem nie posiada charakteru ustawy unieważniającej (kan. 10 KPK). Wreszcie należy dodać, iż przeprowadzenie instrukcji sprawy oraz przedstawienie zebranych dokumentów staje się niemożliwe po uprzednim rozwiązaniu węzła małżeńskiego¹⁰⁷

Zawarcie nowego związku ze stroną katolicką w tym przypadku nie jest warunkiem *sine qua non*. Prawodawca bowiem nie wyklucza możliwości zawarcia przez stronę katolicką małżeństwa mieszanego lub też małżeństwa zawartego za dyspensą od przeszkody różności religii. Podkreślił on jednak, iż przywileju nie udziela się, jeśli kontrahenci nie spełniłyby następujących wymogów: 1) strona katolicka powinna oświadczyć, iż jest ona gotowa odeprzeć od siebie niebezpieczeństwo utraty wiary; 2) strona akatolicka natomiast powinna zadeklarować, iż jest ona gotowa pozostawić stronie katolickiej wolność w wyznawaniu wiary oraz w katolickim ochrzczeniu oraz wychowaniu potomstwa¹⁰⁸.

Należy jednocześnie dodać, iż przytoczona zasada uległaby obustronemu, jeśli poprzedni związek zostałby zawarty za dyspensą od przeszkody *disparitatis cultus*. Otóż w tej sytuacji, wniesienie prośby przez stronę katolicką stałoby się możliwe jedynie wówczas, jeśli zamierzałaby ona zawrzeć związek z osobą ochrzczoneą¹⁰⁹. Z drugiej strony należy zauważyć, iż Prawodawca przewidział także możliwość wniesienia petycji do ojca św. przez stronę nieochrzczoneą po przyjęciu chrztu, pod warunkiem jednak, iż zamierzałaby ona zawrzeć nowy związek z osobą ochrzczoneą¹¹⁰. Oznacza to zatem, iż Ustawodawca w tej sytuacji nie zezwala na zawarcie kolejnego związku z osobą nieochrzczoneą.

W naszym wywodzie nie powinniśmy pominąć jeszcze jednej hipotezy. Otóż regulacje zawarte w analizowanej ustawie stwarzają również możliwość zawarcia małżeństwa przez katechumena. Z reguły taka decyzja powinna zostać podjęta po przyjęciu chrztu¹¹¹. Przytoczona zasada nie posiada jednak charakteru bezwzględного. Ustawodawca bowiem dopuszcza jeszcze jedną ewentualność. Otóż w przypadku wy-

¹⁰⁷ Tamże, art. 6.

¹⁰⁸ Tamże, art. 5.

¹⁰⁹ Tamże, art. 7 § 1.

¹¹⁰ Tamże, art. 7 § 2.

¹¹¹ Tamże, art. 8.

stąpienia poważnej przyczyny (*ob graves causas*), małżeństwo mogłoby zostać zawarte, jeśli uzyskanoby pewność moralną co do faktu przyjęcia chrztu przez katechumena¹¹².

W prezentacji interesującej nas kwestii powinniśmy skupić jeszcze uwagę na jednym wątku, dotyczącym procedury.

Otóż w myśl *Norm z 2001 r.* kompetentnym do przeprowadzenia instrukcji sprawy jest biskup diecezjalny oraz wszyscy ci, którzy z nim są zrównani w prawie (kan. 368 KPK)¹¹³. Z punktu widzenia prawa procesowego ten etap należałoby określić mianem fazy instrukcyjnej lub dowodowej¹¹⁴.

Należy jednak zauważyć, iż treść przywołanej regulacji posiada jedynie charakter generalny. Prawodawca przecież nie określił precyzyjnie, który biskup diecezjalny posiada kompetencję w tej materii. W tym przypadku zatem spotykamy się z typową luką prawną. W konsekwencji więc w interpretacji tej kwestii dozwolone jest skorzystanie m.in. z zasady analogii prawa (kann. 17 i 19 KPK). Stąd też wydaje się, iż w takiej sytuacji należałoby odwołać się do kan. 1673 KPK, w którym ujęto reguły dotyczące właściwości sądowej trybunałów w sprawach małżeńskich¹¹⁵.

Z drugiej zaś strony należy stwierdzić, iż instrukcję sprawy mógłby przeprowadzić osobiście sam biskup lub też trybunał desygnowany przez niego, a także osoba powołana przez ten autorytet do wypełnienia tego zadania, przy współudziale notariusza oraz obrońcy węzła¹¹⁶.

W myśl dyspozycji zawartych w tym dokumencie, środkami dowodowymi są oświadczenia stron, zeznania świadków oraz dokumenty (kan. 1530-1573 KPK)¹¹⁷. Z drugiej zaś strony należy zauważyć, iż Prawodawca z całym naciskiem podkreślił, iż szczególnym przedmiotem przesłuchań powinien stać się fakt nieprzyjęcia chrztu przynajmniej przez jedną ze stron kontraktu. Otóż w tej kwestii powinni zostać przesłuchani nie tylko świadkowie, lecz należy również dokładnie przejrzeć księgi chrztów parafii, w których osoba ta mogłaby być ochrzczona¹¹⁸.

¹¹² Tamże.

¹¹³ Tamże, art. 3.

¹¹⁴ Rubiyatmoko, jw., s. 205.

¹¹⁵ Tamże, s. 204-205.

¹¹⁶ Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae*, jw, art. 11.

¹¹⁷ Tamże, art. 12-14.

¹¹⁸ Tamże, art. 16 § § 1-4.

Jeśli natomiast związek zostałby zawarty za dyspensą od przeszkody różności religii to należy również udowodnić wydanie tegoż aktu administracyjnego¹¹⁹.

W analizie kwestii proceduralnych nie powinniśmy pominąć jeszcze jednego wątku. Otóż bardziej złożona sytuacja w fazie instrukcyjnej wystąpiłaby wówczas, gdyby w czasie prowadzenia sprawy druga strona ochrzciłaby się. W tym przypadku bowiem przedmiotem dochodzenia stałby się również fakt, czy po tym tak ważkim wydarzeniu strony zamieszkiwały razem oraz czy w tej sytuacji nie nastąpiło dopełnienie małżeństwa¹²⁰. Należy dodać, iż koncentracja uwagi na tych przesłankach posiada szczególne znaczenie. Albowiem udowodnienie faktu konsumacji niosłaby za sobą poważne następstwa prawne. Wiadomo przecież, iż w tej sytuacji zawarty związek charakteryzowałby się absolutną nierozzerwalnością (kan. 1141 KPK). Oznaczałoby to zatem, iż należałoby zaniechać dalszego postępowania w tej sprawie¹²¹.

Należy podkreślić, iż przedmiotem uwagi instruktora powinny stać się również inne okoliczności dotyczące: 1) życia drugiej strony, a szczególnie faktu, czy ona po rozwodzie nie usiłowała zawrzeć nowego związku 2) ustalenia kto ponosi winę za rozpad wspólnoty życia małżeńskiego¹²²; 3) sposobów wypełnienia zobowiązań wynikających z poprzedniego małżeństwa¹²³; 4) stanu religijności zarówno strony proszącej, jak i osoby z którą zamierza ona zawrzeć małżeństwo¹²⁴. Należy jednocześnie dodać, iż jeśli proszący lub strona z którą chciałby zawrzeć małżeństwa pragnęłaby również przyjąć chrzest, to wówczas należałoby zapytać ją o czas przyjęcia tego sakramentu¹²⁵.

Wreszcie należy stwierdzić, iż w przypadku zaistnienia poważnych trudności w prowadzeniu dochodzenia, związanych szczególnie z niebezpieczeństwem wystąpienia skandalu, lub też związanych z powstałymi wątpliwościami co do niewypełnienia przez stronę proszącą zobowiązań względem pierwszego męża (żony), czy też względem potom-

¹¹⁹ Tamże, art. 16 § 5.

¹²⁰ Tamże, art. 17.

¹²¹ Tamże, art. 1.

¹²² Tamże, art. 18 § § 1- 2.

¹²³ Tamże, art. 20.

¹²⁴ Tamże, art. 22.

¹²⁵ Tamże, art. 21.

stwa, kompetentny biskup powinien sprawę skonsultować z Kongregacją Doktryny Wiary¹²⁶.

Na zakończenie poświęćmy jeszcze chwilę uwagi dwom problemom: dotyczącym charakteru władzy Kościoła nad węzłem małżeńskim oraz kwestiom teoretycznoprawnym, zawiązanym z naturą nierozwalności węzła małżeńskiego

5. Charakter władzy Kościoła nad węzłem małżeńskim

Poddając analizie problematykę dotyczącą charakteru władzy Kościoła co do możliwości rozwiązania węzła małżeńskiego należałoby z jednej strony ująć kwestię zakresu tej władzy; z drugiej zaś strony należałoby zastanowić się nad także naturą tej władzy.

5.1. Zakres władzy Kościoła

Kościół kontynuuje misję zbawczą Jezusa, prowadząc wszystkich ludzi do zbawienia. Posłannictwo to zatem dotyczy nie tylko tych, którzy są członkami wspólnoty Kościelnej, lecz również tych którzy nie pozostają w pełnej jedności z Kościołem. Dzieło zbawcze Chrystusa dotyczy bowiem wszystkich ludzi (DA 5). Oznacza to więc, iż nieochrzczeni są także włączeni w to wydarzenie zbawcze. Innymi słowy, wszyscy ludzie zostali powołani do współudziału w procesie zbawczym. Co nie oznacza jednak, iż osiągnięcie zbawienia przez niewierzących musi być ściśle związane z ich ewentualnym nawróceniem do Kościoła katolickiego (KK 16)¹²⁷.

Jezus Chrystus bowiem powierzając swą misję Apostołom, odniósł ją do wszystkich ludzi (Mt 28, 19-20; Łk 16, 15-16; Ef 1, 10; KK 17). W myśl doktryny Soboru Watykańskiego II, Kościół jest przecież powszechnym sakramentem zbawienia (KK 3)¹²⁸.

Jeśli zatem taki jest zakres posłannictwa Kościoła, to dla osiągnięcia tego celu musi posiadać on również odpowiednie środki do jego re-

¹²⁶ Tamże, art. 9.

¹²⁷ Szerzej na ten temat zob. Rubiyatmoko, *iw.*, s. 76-77.

¹²⁸ Zob. J. Tomko, *De dissolutione matrimonii in favorem fidei eiusque fundamento theologico*, *Periodica* 64 (1973), s. 121.

alizacji. Jednym z nich jest władza. W teologii podkreśla się, iż Chrystus przekazał Kościołowi jej pełnię słowami skierowanym do Piotra *Ty jesteś Piotr – Opoka* (Mt 16, 18-19). Należy jednocześnie dodać, iż pełniejsze zrozumienia tego tekstu staje się możliwe, jeśli skonfrontujemy go z inną wypowiedzią Jezusa znajdującą się w tej Ewangelii. Otóż w innym miejscu stwierdził On m.in.: *Dana mi jest wszelka władza na niebie i na ziemi* (Mt 28, 18)¹²⁹.

Zwierzchnictwo przekazane Kościołowi wiąże się więc m.in. z podejmowaniem decyzji definitywnych za pomocą aktów legislacyjnych¹³⁰. Zdaniem P. Gismondi, pełnia władzy Kościoła nie dotyczy wyłącznie tych, którzy poprzez chrzest zostali włączeni w sposób pełny do Kościoła, lecz również tych, którzy nie akceptują Ewangelii. W myśl bowiem doktryny, zbawienie mogą osiągnąć również ci, którzy szukają Boga, wypełniając jego wolę poprzez prawo naturalne (KK 16). Wynika więc z tego, iż obowiązkiem Kościoła jest stanowienie aktów, które służą zbawieniu wszystkich, począwszy do tych, którzy żyją zgodnie z prawem naturalnym¹³¹. Słusznie zauważył J. Tomko, iż Kościół posiada tylko taką władzę, która jest konieczna do prowadzenia człowieka do zbawienia¹³².

W tym kontekście staje się rzeczą zrozumiałą, iż jego jurysdykcja dotyczy zarówno związków sakramentalnych, jak i związków niesakramentalnych.

Takie ujęcie nie wyczerpuje jednak całej złożoności problematyki. Albowiem w analizie interesującej nas kwestii powinniśmy zastanowić się jeszcze nad innym zagadnieniem, tzn. naturą władzy Kościoła.

5.2. Natura władzy Kościoła

W pierwotnym chrześcijaństwie określano władzę Kościoła jako *potestas vicaria*. Tym sposobem uwydatniano więc relację jaka zachodzi pomiędzy Bogiem a ludzkim szafarzem w wykonywaniu posłannictwa powierzonego przez Chrystusa Kościołowi¹³³. Innymi słowy, szło o rzą-

¹²⁹ Rubiyatmoko, jw., s. 78-79.

¹³⁰ Tamże, s. 79.

¹³¹ Zob. P. Gismondi, *Gli acatolici nel diritto della Chiesa*; *Ephemerides Iuris Canonici* 3 (1947), s. 28.

¹³² Tomko, jw., s. 132.

¹³³ Rubiyatmoko, jw., s. 85.

dy sprawowane w imieniu oraz zastępstwie kogoś Innego¹³⁴. Oznaczało to zatem, iż papież sprawował ją jako wikariusz Chrystusa¹³⁵.

Należy jednocześnie dodać, iż do XV w. termin ten posiadał znaczenie generalne. Dotyczył on bowiem obszaru władzy rządzenia w znaczeniu ogólnym (*tutta la potestà della Chiesa*). Takie ujęcie staje się w pełni zrozumiałe zważywszy na fakt, iż w tym czasie nie wypracowano jeszcze funkcjonującego obecnie pojęcia władzy jurysdykcyjnej (*potestas iurisdictionis*)¹³⁶.

Ewolucja myśli w tej dziedzinie nastąpiła pod wpływem doktryny Soboru Watykańskiego II. Albowiem w dokumentach tego zgromadzenia nie występuje pojęcie *władza zastępcza*, lecz pojawił się termin *władza święta* (*potestas sacra*) (KK 27). Otóż w Konstytucji Dogmatycznej o Kościele stwierdzono m.in., iż Kościół otrzymał pełnię tej władzy od Chrystusa (KK 3 i 7). We współczesnej kanonistyce pod tym określeniem rozumie się pełnię władzy Kościoła związaną z jego misją zbawczą¹³⁷.

Zdaniem R. Rubiyatmoko, widoczna ewolucja ujęć w tej materii wynika z próby uniknięcia funkcjonującej dotąd systematyzacji bazującej na podziale pomiędzy podmiotem który władzę sprawuje, a przedmiotem jej aplikacji. Uważa on, iż tym sposobem Sobór Watykański II chciał uniknąć niebezpieczeństwa jurydyzmu¹³⁸.

Z drugiej strony należy jednak zauważyć, iż tak pojętą władzę nie dysponują wyłącznie papież, lecz posiadają ją także poszczególni biskupi (KK 27). Z faktu tego nie wynika jednak, iż w sprawowaniu jej nie występuje zróżnicowanie. Otóż jest prawdą, iż źródło jej proveniencji jest jedno, tzn. pochodzi ona od Boga: Z drugiej jednak strony nie należy zapominać, iż w tym przypadku występuje wyraźna dyferencja zarówno co do sposobów, jak i zakresu partycypacji¹³⁹.

¹³⁴ Zob. A. Abate, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica*. Brescia – Roma 1985 s. 218-219.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ Rubiyatmoko, jw., s. 85.

¹³⁷ Tamże, s. 87.

¹³⁸ Tamże. Autor ten stwierdził: „Col termine *potestas sacra* e al fine di evitare ogni sistematizzazione scientifica in base al soggetto che la esercita e all'oggetto su cui viene applicata ed esercitata, il Vaticano II ha voluto tenere le distanze da qualsiasi confusione e tecnicismo che potevano dare adito a sospetto di giuridismo”.

¹³⁹ Abate, *Il matrimonio*, jw., s. 222 i 224: „Il Vaticano II parla soltanto di (potestà sacra) come partecipazione della potestà di Christo, senza alcuna distinzione o qualifica particolare. Per disposizione divina tale (potestà sacra) risiede nel Papa e nei singoli vescovi in misura diversa, ma

6. Kwestie teoretycznoprawne

Jeżeli władza Kościoła dotyczy wszystkich ludzi uczestniczących w procesie zbawczym, to zastanawiając się nad naturą jurydyczną funkcjonującej w kanonicznym systemie prawnym instytucji rozwiązania węzła małżeńskiego należałoby jeszcze poświęcić chwilę uwagi problematyce dotyczącej natury nierozzerwalności małżeństwa.

Z punktu teoretycznoprawnego rodzi się zasadnicze pytanie: skoro Chrystus ustanowił małżeństwo nierozzerwalnym, to dlaczego papież mocą swej władzy może rozwiązać niesakramentalny węzeł małżeński?

W doktrynie w celu rozwiązania tej trudności wskazuje się, iż nierozzerwalność małżeństwa nie posiada charakteru jednorodnego. Różni się zatem kilka jej stopni.

Otóż generalnie mówi się o nierozzerwalności zewnętrznej (*indissolubilitas externa*) oraz nierozzerwalności wewnętrznej (*indissolubilitas interna*). Przy czym, pod pojęciem nierozzerwalności zewnętrznej rozumie się niemożliwość rozwiązania węzła przez żadną władzę. Nierozzerwalność natomiast wewnętrzna oznacza, iż węzeł małżeński nie może zostać rozwiązany przez samych kontrahentów. A zatem w określonych okolicznościach mógłby podjąć taką decyzję autorytet różny od samych małżonków¹⁴⁰.

7. Zakończenie

Z przeprowadzonych dociekań wynika, iż genezy instytucji dotyczących rozwiązania węzła małżeńskiego należy upatrywać w tekstach biblijnych, a szczególnie w Pierwszym Liście św. Pawła Apostoła do Ko-

con uguale origine. E una potestà che procede in ogni caso direttamente da Christo, per cui anche i vescovi (reggono le chiese particolari loro affidate, come legati e vicari di Cristo) (LG. 27)”.
W dokumencie Kongregacji do Spraw Dyscypliny Sakramentów w odniesieniu do możliwości udzielenia dyspensy co do małżeństwa ważnie a zawartego a niedopełnionego wskazano, iż papież w tym przypadku posiada władzę pełną. Por. Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *Instructio de quibusdam emendationibus circa normas in processu super matrimonio rato e non consummato servandas* – 7.03.1972, AAS 64 (1972), 244.

¹⁴⁰ Abate, *Il matrimonio*, jw., s. 217. Czytamy tutaj: „Il principio costantemente ribadito al riguardo nel magistero ecclesiastico è che autore della dispensa non può essere mai l'uomo. Il vincolo coniugale, una volta che sia stato validamente contratto, è, in ogni caso (intrinsecamente indissolubile), non può mai cessare dall'interno, per la sua causa da cui ebbe origine, cioè per volontà dei coniugi. Così pure è (estrinsecamente indissolubile), non può cessare per intervento o decisione di una causa agente o di un'autorità diversa dai coniugi. Però, mentre l'indissolubilità intrinseca è assoluta, quella estrinseca è relativa”.

ryntian (1 Kor 7, 10-16). Refleksja kanonistów dotycząca z jednej strony wskazanego tekstu; z drugiej zaś związana z różnorakimi uwarunkowaniami w której znalazł się człowiek przyczyniła się do dalszego rozwoju doktryny w tej dziedzinie. Albowiem szczególna sytuacja na terenach misyjnych w XVI w. związana m.in. z pragnieniem nawrócenia się ludzi żyjących w poligamii sprawiła, iż papież Paweł III w Konstytucji *Altiduto*, papież Pius V w Konstytucji *Romani Pontificis* oraz Grzegorz XIII w Konstytucji *Populis* potwierdzili możliwość rozwiązywania węzła małżeńskiego na skutek innych uwarunkowań aniżeli te, które wymienił św. Paweł. Postępujące zaś procesy sekularyzacyjny oraz laicyzacyjne sprawiły, iż papieże mocą pełni swej władzy zaczęli udzielać łaski nie tylko nawróconej stronie nieochrzczonej, lecz także stronie ochrzczonej.

W myśl współczesnej doktryny władza kompetentnych autorytetów w tej dziedzinie jest władzą zwyczajną. Wynika ona bowiem z władzy Kościoła względem wszystkich wiernych partycypujących w powszechnym dziele zbawienia.

W tym kontekście należałoby jeszcze zapytać: jaki zasadniczy motyw decyduje o podejmowaniu takich decyzji? Otóż z przeprowadzonych dociekań wynika, iż wpieryw uważano, iż przesłanką tą jest *korzyść wiary* strony nawracającej się. Dziś zaś uwydatnia się nie tylko ten czynnik, lecz również inny, tzn. tak cenne dobro, jakim jest zbawienie osoby ludzkiej. Otóż dobra tego nie należy wyłącznie wiązać z perspektywą eschatologiczną. Albowiem w tym przypadku idzie również o wymiar nadprzyrodzony, który daje nowe życie w Chrystusie (J 10, 10).

Il privilegium fidei nel diritto canonico matrimoniale

Lo scioglimento del matrimonio in seguito all'applicazione del favore della fede (*privilegium fidei*) costituisce uno degli istituti rivelanti del diritto matrimoniale canonico. In questo studio è stata offerta una panoramica dello sviluppo di questo istituto a partire dai tempi biblici fino a arrivare alle soluzioni previste nel diritto vigente, quali sono: lo scioglimento del matrimonio in forza del privilegio paolino (cann. 1143-1147 CIC), lo scioglimento del matrimonio fra i poligami convertiti (can. 1148 § § 1-3 CIC), lo scioglimento del matrimonio nel caso della prigionia o della persecuzione (can. 1149 CIC), come anche lo scioglimento del matrimonio nelle situazioni non contemplate nel Codice del 1983.

Dalle analisi risulta che attualmente la principale *ratio* della concessione di una tale grazia pontificia è non solo il favore della fede della persona che si converte, ma il bene spirituale quell'è la salvezza dell'uomo.